

УДК 343.53

DOI <https://doi.org/10.32782/2078-3566-2025-4-19>

Валентин ЛЮДВІК

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
valenty.liudvik@dduvs.edu.ua

Валентин БІДНЯК

кандидат юридичних наук
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)
d_cpsi@dduvs.edu.ua

СУЧАСНИЙ СТАН ПОШИРЕННЯ ШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ

У статті досліджено сучасний стан поширення шахрайства в Україні в умовах особливих правових режимів, зокрема воєнного стану, а також основні чинники, що сприяють його активізації. Проаналізовано вплив економічної нестабільності, масової внутрішньої та зовнішньої міграції, цифровізації економічних процесів та обмежених ресурсів правоохоронних органів на рівень шахрайських правопорушень. Особлива увага приділена уразливим категоріям населення – людям похилого віку, особам з інвалідністю й внутрішньо переміщеним особам, що підвищує ризик їх потрапляння в шахрайські схеми. На основі аналізу наукових джерел, офіційної статистики та практичного досвіду запропоновано класифікацію шахрайств, яка охоплює як класичні форми обману, так і сучасні прояви, пов'язані з цифровими технологіями й соціально орієнтованими схемами. Дослідження дає змогу оцінити динаміку шахрайських дій, виділити їх основні закономірності та підгрунтя для розробки комплексної системи заходів щодо протидії цьому виду кримінально-протиправної діяльності. З аналізу статистичних даних убачається збільшення кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, що свідчить про домінування шахрайства в структурі злочинності проти власності останніми роками. Запропоновані висновки та класифікація створюють основу для розроблення комплексної системи заходів із протидії шахрайству в умовах сучасних соціально-економічних викликів та особливих періодів. Результати дослідження формують основу для вдосконалення законодавства, посилення інституційних можливостей правоохоронних органів і розроблення комплексних превентивних стратегій, спрямованих на захист населення в кризових умовах і мінімізацію соціально-економічних наслідків шахрайських посягань. Обґрунтовано актуальність комплексної міжвідомчої взаємодії, посилення цифрової безпеки, удосконалення кримінального законодавства й необхідність запровадження профілактичних програм, орієнтованих на підвищення рівня обізнаності громадян щодо ризиків шахрайства в умовах кризових періодів.

Ключові слова: шахрайство, кримінальні правопорушення, особливі правові режими, цифрові технології, вразливі категорії населення, соціальна безпека, економічні ризики, псевдоволонтерство, класифікація шахрайства.

© В. Людвік, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3385-6046>

© В. Бідняк, 2025

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6243-1939>

Постановка проблема та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Шахрайство залишається однією з найбільш динамічно зростаючих форм кримінально-протиправної поведінки, що чинить негативний вплив на економічну, соціальну та правову стабільність держави. Особливо актуальною ця проблема стає в умовах особливих правових режимів, коли традиційні механізми контролю й запобігання злочинності значно послаблюються. У такі періоди спостерігається не лише зростання кількості шахрайських правопорушень, а й поява нових схем, пов'язаних із соціальною нестабільністю, внутрішньою міграцією, розподілом гуманітарної допомоги та цифровізацією економічних процесів.

Недосконалість законодавства, обмеженість ресурсів правоохоронних органів, а також психологічні й соціальні особливості населення створюють сприятливе середовище для активізації шахрайських дій. Особливо вразливими є категорії осіб, що потребують державного захисту або гуманітарної підтримки, зокрема люди похилого віку, особи з інвалідністю та внутрішньо переміщені громадяни. У результаті сучасні форми шахрайства стають не лише економічною загрозою, а й значною соціальною проблемою, що потребує комплексного підходу до дослідження та протидії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Сучасний стан поширення шахрайства на території України в умовах особливих правових режимів привертає увагу значної кількості науковців і практиків у зв'язку зі зміною криміногенної ситуації, трансформацією економічних зв'язків та адаптацією протиправних схем до сучасних реалій. Серед найбільш ґрунтовних праць варто виокремити таких авторів, як І. А. Антонюк, В. С. Березняк, В. В. Бурлака, О. М. Герасименко, С. М. Гнатюк, С. В. Чучко, Ю. В. Калініченко, О. В. Кириченко, І. О. Коваленко, І. А. Клименко, Н. В. Павлова, М. І. Мельник, Н. В. Павлова, С. О. Тіщенко, П. І. Ткаченко, А. О. Ткаченко, В. В. Шаблістий, Т. В. Шевченко, М. І. Хавронюк, І. В. Шило, А. Г. Шиян, О. С. Юнін та інші.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз сучасного стану поширення шахрайства на території України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Шахрайство як форма протиправної діяльності залишається однією з ключових загроз економічній і соціальній стабільності України, зокрема в умовах дії особливих правових режимів. Як наслідок, сучасність характеризується низкою викликів, серед яких на особливу увагу заслуговують економічна нестабільність, масова внутрішня й зовнішня міграція, стрімкий розвиток цифрових технологій, а також обмеженість кадрових і матеріальних ресурсів правоохоронної системи. У сукупності ці чинники створюють сприятливе середовище для активізації шахрайських схем.

На думку Н. В. Павлової, особливості вчинення шахрайства залежать від суспільних потреб та умов, у яких воно вчиняється. Так, у період пандемії об'єктами шахрайських операцій ставали лікарські засоби, засоби індивідуального захисту, апарати штучної вентиляції легень і товари побутового призначення, тоді як у період воєнного стану – предмети, необхідні для несення служби в зонах бойових дій, зокрема зброя. Науковиця також зазначає, що особливо небезпечного поширення набули шахрайства, пов'язані з псевдодоволонтерською діяльністю й розкраданням гуманітарної допомоги, призначеної для осіб, які потребують підтримки в умовах особливих правових режимів [3, с. 213].

Своєю чергою, на основі аналізу наукових джерел, спеціальної літератури та власного практичного досвіду ми пропонуємо авторську класифікацію шахрайств, яка враховує як традиційні, так і сучасні прояви цього правопорушення. За різновидом шахрайських дій можна виділити шахрайство, що вчиняється шляхом обману, шляхом зловживання довірою, а також шляхом маніпуляцій у цифровому середовищі.

За формою обману шахрайство поділяється на активний і пасивний словесний (вербальний) обман, обман дією (конклюдентний), а також обман із застосуванням електронних або цифрових засобів, що особливо поширено в сучасних умовах. Ще одним важливим

критерієм є спрямованість посягання: шахрайські дії можуть бути спрямовані на державні та комунальні установи, приватні підприємства, фізичних осіб – як приватних підприємців, так й інших громадян, а також на міжнародні та гуманітарні організації.

Предмет посягання включає заволодіння чужим або власним майном, грошовими коштами, цінними паперами, правами на майно, а також інформаційними ресурсами й даними. Крім того, шахрайство класифікується за використанням спеціальних знань: воно може здійснюватися із застосуванням юридичних, фінансових або ІТ-знань, або без такого використання. Не менш важливими є тривалість учинення (одноразові або тривалі кримінальні правопорушення), характер відносин із потерпілим (юридична або фізична особа, знайома чи незнайома) та наявність або відсутність судимості.

Особлива увага в нашій класифікації приділяється сферам і способам учинення шахрайств. До сучасних і поширених форм належать класичне шахрайство, інтернет-шахрайство, телефонне шахрайство, банківське шахрайство та шахрайство з банківськими картками, кредитне шахрайство, шахрайство у сфері страхування, шахрайство з нерухомістю, шахрайство у сфері працевлаштування, шахрайство із соціальними виплатами та благодійністю, військове шахрайство, шахрайство з гуманітарною (благодійною) допомогою, шахрайство з використанням електронно-обчислювальної техніки, шахрайство на онлайн-майданчиках і маркетплейсах, шахрайство в месенджерах і соціальних мережах, шахрайство з підробленими документами, криптовалютне шахрайство, шахрайство з фейковими інвестиціями, а також шахрайство у сфері онлайн-лотерей та азартних ігор.

Запропонована авторська класифікація дає змогу комплексно охопити всі сучасні прояви шахрайства, від класичних до цифрових і соціально орієнтованих, і створює підґрунтя для більш ефективного виявлення, дослідження та запобігання шахрайським діям у різних сферах суспільного й економічного життя.

З урахуванням такої різноманітності надзвичайно важливим є ґрунтовний аналіз поточного стану, динаміки й основних чинників поширення шахрайських дій в Україні. Такий аналіз є необхідною передумовою для розроблення комплексної системи заходів із протидії зазначеним правопорушенням. З метою об'єктивного оцінювання масштабів проблеми доцільним є звернення до офіційної статистики, зокрема даних, оприлюднених Офісом Генерального прокурора [4].

Аналіз статистичних даних щодо облікованих кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI Кримінального кодексу (далі – КК) України «Кримінальні правопорушення проти власності», у період з 2018 по січень-вересень 2025 року засвідчує стабільну тенденцію до зростання питомої ваги кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності [4].

Таблиця 1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень

Назва	Період							
	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Січень-вересень 2025 року
Усього кримінальних правопорушень, передбачених розділом VI «Кримінальні правопорушення проти власності»	303 850	257 608	190 258	158 729	113 137	178 902	132 910	72 084
«Шахрайство» (ст. 190 КК України)	33 290	32 358	26 830	23 847	32 086	82 609	64 978	38 786

У 2018 році частка шахрайства становила 10,96% від усіх облікованих кримінальних правопорушень проти власності. Протягом наступних років спостерігається поступове зростання цього показника: 12,56% у 2019 році, 14,10% у 2020 році, 15,02% у 2021 році. Водночас у 2022 році зафіксовано суттєве зростання питомої ваги шахрайства – до 28,35%, що, імовірно, зумовлено низкою кризових чинників – соціально-економічною нестабільністю, зниженням рівня доходів населення, активізацією шахрайських схем (зокрема онлайн), а також складністю їх виявлення та розслідування [4].

У 2023 році спостерігається різке збільшення питомої ваги шахрайства – до 46,17%, а у 2024 році – до 48,91%. За результатами січня-вересня 2025 року частка кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, досягла 53,82%, що свідчить про домінування цього виду правопорушень у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності [4].

З урахуванням вищезазначених показників пропонується детальніше розглянути чинники, які сприяють учиненню шахрайства, особливо в умовах сучасних реалій та особливих періодів, таких як воєнний стан. Відповідно, першою ключовою передумовою є недосконалість чинного законодавства. Зокрема, удосконалення диспозиції ст. 190 КК України шляхом розширення кваліфікуючих ознак є важливим для підвищення ефективності протидії шахрайству, особливо в умовах сучасних соціальних та економічних викликів. Актуальним є включення до кваліфікуючих ознак шахрайства, учиненого щодо вразливих категорій осіб – людей похилого віку, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб. Ці групи населення особливо уразливі через обмежені можливості самозахисту, недостатню обізнаність у сучасних технологіях або складне матеріальне становище, що посилюється в умовах воєнного стану. Запровадження такої ознаки посилить їх захист і підкреслить соціальну спрямованість кримінального законодавства.

Крім того, підвищена відповідальність за шахрайство з використанням службового становища обґрунтовується високою суспільною небезпекою таких діянь. Зловживання службовим авторитетом або доступом до ресурсів підриває довіру до державних і корпоративних інституцій, має системний характер і завдає шкоди не лише окремим особам, а й суспільству загалом.

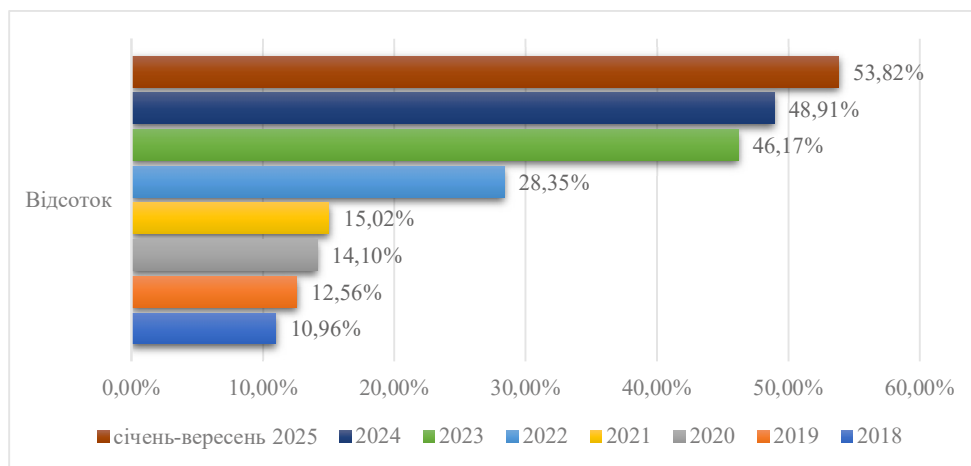

Рис. 1. Динаміка облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, порівняно із загальною кількістю кримінальних правопорушень проти власності

Варто наголосити, що ч. 2 примітки до ст. 185 КК України має суттєве значення для правозастосовної практики в справах, пов'язаних із посяганням на майно, зокрема в межах статей 185, 186, 189 і 190 КК України. У ній закріплено, що значна шкода визначається з урахуванням матеріального становища потерпілого та наявності збитків у розмірі від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Це формулювання поєднує об'єктивні й суб'єктивні критерії визначення ступеня суспільної небезпечності відповідного кримінального правопорушення, що дає змогу забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності [1].

Однак пропозиція викласти відповідну примітку з використанням сполучення «... значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та/або якщо йому спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» викликає теоретичну та практичну зацікавленість, оскільки передбачає можливість визнання шкоди значною у випадках, коли виконано лише одну з умов: або матеріальне становище потерпілого є вкрай скрутним, або розмір заподіяних збитків відповідає зазначеним межах. Такий підхід дав би змогу кваліфікувати як кримінальне правопорушення, що заподіяло значну шкоду, і ті діяння, які, з огляду на суворе формальне тлумачення чинної норми, могли б залишатися в межах менш тяжкого складу.

Другою причиною вчинення шахрайства є низька ефективність діяльності правоохоронних органів [5, с. 28]. Корупційні прояви, недостатня кваліфікація персоналу й перевантаженість кадрів створюють суттєві перешкоди для належного розслідування цього виду кримінальних правопорушень. У періоди воєнного стану ситуація значно ускладнюється, оскільки правоохоронні органи залучаються до виконання додаткових функцій, пов'язаних із забезпеченням громадського порядку, евакуацією населення й охороною критично важливої інфраструктури. У результаті виконання додаткових функцій останніх, таких як забезпечення громадського порядку й охорона критичної інфраструктури, зменшується увага до розслідування кримінальних правопорушень проти власності, зокрема шахрайства. Це створює додаткові можливості для протиправної діяльності зловмисників, які можуть видавати себе за волонтерів або представників державних установ і пропонувати нібито послуги з евакуації чи отримання компенсацій за втрачене майно [2, с. 543].

Третя група чинників пов'язана з психологічними рисами особи, яка вчиняє шахрайство, її моральними установками та навичками, що забезпечують успішне здійснення протиправних дій. Шахрайство передбачає здатність маніпулювати, вводити в оману й зловживати довірою, що ґрунтується на розумінні психології людини та відпрацьованих техніках обману. Особи, які вчиняють такі кримінальні правопорушення, як правило, нехтують моральними нормами й соціальними зв'язками, демонструючи цинізм і байдужість до страждань інших.

Особливі періоди, такі як воєнний стан або соціальна нестабільність, створюють додаткові можливості для шахраїв, оскільки люди стають більш вразливими до маніпуляцій. Зловмисники можуть використовувати емоційний стан постраждалих, пропонуючи фіктивне житло або роботу, або апелювати до патріотичних почуттів, збираючи кошти нібито на підтримку армії. О. М. Резнік у дослідженні зазначає, що одним із поширених сучасних проявів шахрайства під час зборів на потреби військових є використання піддроблених документів, причому більшість таких випадків відбувається через інтернет, зокрема в соціальних мережах і популярних месенджерах [5, с. 304].

Оскільки шахрайство вчиняється з прямим умислом, особа усвідомлює суспільно небезпечні наслідки своїх дій і прагне їх настання. У періоди кризи ці наслідки набувають особливої небезпеки: утрата заощаджень, житла або доступу до гуманітарної допомоги може поставити потерпілого на межу виживання, особливо якщо йдеться про вразливі категорії населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб або людей похилого віку.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Шахрайство залишається однією з ключових загроз економічній і соціальній

стабільності України, особливо в умовах особливих правових режимів. Його поширенню сприяють низка факторів: недосконалість законодавства, низька ефективність правоохоронних органів, а також психологічні й моральні характеристики осіб, які вчиняють такі кримінальні правопорушення. Особливо вразливими є певні групи населення – люди похилого віку, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, що підвищує ризик їх потрапляння в шахрайські схеми.

Аналіз статистичних даних свідчить про стабільне зростання кількості кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, у загальній структурі кримінальних правопорушень проти власності, що вказує на актуальність комплексної протидії. Запропонована авторська класифікація шахрайства охоплює як традиційні, так і сучасні прояви – від класичних схем до цифрових, соціально орієнтованих і пов'язаних із особливими періодами, що дає змогу підвищити ефективність виявлення, дослідження та запобігання шахрайським діям.

Комплексний підхід до аналізу чинників шахрайства й удосконалення законодавства, зокрема шляхом розширення кваліфікуючих ознак і підвищення відповідальності за кримінальні правопорушення проти вразливих категорій населення та зловживання службовим становищем, є необхідним для забезпечення соціальної справедливості й захисту громадян у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>.
2. Людвік В. Д., Рукіна Д. О. Кримінальна відповідальність поліцейських поліції особливого призначення, які залучені до безпосередньої участі в бойових діях. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2024 р.) : у 2 ч. Дніпро : ДДУВС, 2024. Ч. I. С. 543–545.
3. Павлова Н. В. Проведення допиту та впізнання у режимі відеоконференції при розслідуванні шахрайства в умовах надзвичайних правових режимів (епідемії, пандемії, воєнного стану тощо). Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. Спец. вип. 2 (127). С. 213–218. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-213-218>.
4. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
5. Резнік О. М. Фейкові збори коштів для Збройних Сил України як один із сучасних видів шахрайства. Європейські перспективи. 2024. № 3. С. 300–306.
6. Таран Т. Г. Запобігання шахрайству, що вчиняється жінками в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 235 с.

References

1. Kryminal'nyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3862>. [in Ukr.].
2. Lyudvik, V. D., Rukina, D. O. (2024) Kryminal'na vidpovidal'nist' politseys'kykh politsiyi osoblyvoho pryznachennya, yaki zalucheni do bezposeredn'oyi uchasti v boyovykh diyakh [Criminal liability of special police officers involved in direct participation in hostilities]. *Mizhnarodna ta natsional'na bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty* : materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. conf. (m. Dnipro, 15 bereznya 2024 r.) ; u 2-kh ch. CH. I. Dnipro : DDUVS, pp. 543–545. [in Ukr.].
3. Pavlova, N. V. (2023) Provedennya dopytu ta vpiznannya u rezhymi videokonferentsiyi pry rozsliduvanni shakhraystva v umovakh nadzvychaynykh pravovykh rezhymiv (epidemiyi, pandemiyi, voyennoho stanu toshcho) [Conducting interrogation and identification in the videoconference mode when investigating fraud in conditions of emergency legal regimes (epidemic, pandemic, martial law, etc.)]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*, spec. iss. № 2 (127), pp. 213–218. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-213-218>. [in Ukr.].
4. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya [On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. *Ofis Heneral'noho prokurora*.

Retrieved from: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. [in Ukr.].

5. Ryeznic, O. M. (2024) Feykovi zbory koshtiv dlya Zbroynykh Syl Ukrainy yak odyn iz suchasnykh vydiv shakhraystva [Fake fundraising for the Armed Forces of Ukraine as one of the modern types of fraud]. *Yevropeys'ki perspektivy*, № 3, pp. 300–306. [in Ukr.].

6. Taran, T. H. (2019) Zapobihannya shakhraystvu, shcho vchynyayet'sya zhinkamy v Ukraini [Prevention of fraud committed by women in Ukraine]: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Naukovodoslidnyy instytut publicnoho prava. Kyiv, 235 p. [in Ukr.].

ABSTRACT

Valentyn Lyudvik, Valentyn Bidniak. The current state of the spread of fraud in special legal regimes

The article examines the current state of the spread of fraud in Ukraine under special legal regimes, including martial law, as well as the main factors contributing to its intensification. The influence of economic instability, large-scale internal and external migration, the digitalization of economic processes, and the limited resources of law enforcement agencies on the level of fraudulent offenses is analysed. Particular attention is given to vulnerable population groups – elderly people, persons with disabilities, and internally displaced persons – whose vulnerability increases the risk of becoming victims of fraudulent schemes. Based on an analysis of scientific sources, official statistics, and practical experience, a classification of fraud is proposed, encompassing both classical forms of deception and modern manifestations associated with digital technologies and socially oriented schemes. The study enables an assessment of the dynamics of fraudulent activities, identification of their key patterns, and the development of a comprehensive system of measures aimed at counteracting this type of criminal behavior. Statistical data analysis indicates an increase in the number of criminal offenses under Article 190 of the Criminal Code of Ukraine, demonstrating the dominance of fraud within the structure of property-related crime in recent years. The proposed conclusions and classification provide a foundation for developing a comprehensive system of measures to combat fraud under contemporary socio-economic challenges and special periods. The research results lay the groundwork for improving legislation, strengthening the institutional capacity of law enforcement agencies, and designing comprehensive preventive strategies aimed at protecting the population in crisis conditions and minimizing the socio-economic consequences of fraudulent encroachments. The article substantiates the relevance of comprehensive interagency cooperation, enhancing digital security, improving criminal legislation, and implementing preventive programs aimed at raising public awareness of fraud risks during crisis periods.

Key words: *fraud, criminal offenses, special legal regimes, digital technologies, vulnerable population groups, social security, economic risks, pseudo-volunteering, classification of fraud.*

Надійшла до редакції: 10.11.2025

Прийнято до друку після рецензування: 22.11.2025

Опубліковано: 12.12.2025